

Observații privind proforme din limba română contemporană. Calitatea de prosubstantive a cliticelor pronominale personale

Anamaria Bianca Teușdea Tonț*

Keywords: *pro-*; *pro-form*; *pro-noun*; *pronominal clitic*; *substitute*

1. Observații pe marginea termenului *proformă*

Pro, „element neologic de origine latină” (Avram 2005: 266), are în limba română un dublu statut: de prepoziție și de prefix. Valoarea morfologică prepozițională este una cât se poate de controversată, aceasta concurând cu cea adverbială. Niciuna dintre cele două ipostaze morfologice nu sunt relevante pentru prezentul studiu, drept urmare, obiect al cercetării noastre îl reprezintă *pro-* ca *element de compunere/prefix*.

Imaginea elementului *pro-* în principalele lucrări lexicografice românești este aceasta:

Lucrarea lexicografică	Cuvântul-titlu și articolul de dicționar
Șăineanu	pro ² . Element de compunere cu sensul: a) „pentru...”, „în favoarea...”, „în sprijinul...” (ex. proamerican, profeminist); b) „înainte”, „dinainte” (ex. propășii). [Din lat. <i>pro</i>].
DLRLC:	PRO ¹ - (În opoziție cu anti-) Element de compunere, însemnând „pentru”, care servește la formarea unor adjective ca: progerman, profascist etc.
DLRM:	PRO ¹ - Element de compunere însemnând „pentru”, care servește la formarea unor adjective. – Lat. lit. pro .
MDN:	PRO ¹ - element de compunere 1. „anterior (în timp și în spațiu)”. 2. „pentru, în favoarea”. 3. „în locul cuiva sau a ceva”. (< fr. <i>pro-</i> , cf. lat., gr. <i>pro</i>).
MDA	pro ² [At: KOGĂLNICEANU, S.A. 145 / E: lat. <i>pro</i>] Element prim de compunere savantă cu semnificațiile 1. Pentru. 2. În sprijinul. 3. Înainte. 4. Dinainte. 5. În loc de. 6. În caz de. 7. Anterior. 8. Prioritar. pro ³ [At: / E: ns. cf. slv. <i>npo-</i>] Element prim de compunere savantă cu semnificațiile: 1. Din nou. 2. Iar. 3. Foarte.

* Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România.

Lucrarea lexicografică	Cuvântul-titlu și articolul de dicționar
DLR	PRO¹ 2. Element de compunere care: a) înseamnă „pentru...”, „în favoarea...”, „în sprijinul...” și care servește la formarea unor adjective ca: proafrican, procomunist; b) înseamnă „înainte”, „dinainte” și care servește la formarea unor verbe ca: procunoaște, propăși sau unor substantive ca: procunoștință, procuvântare, prodată, promunte. – Din lat. pro . PRO² Element de compunere care: a) înseamnă „din nou”, „iar” și care servește la formarea unor verbe ca: procufunda, pronumi, proscote sau a unor adverbe ca prodănou; a) înseamnă „foarte”, „în cel mai înalt grad” și care servește la formarea unor adjective ca: progalben. – Etimologia necunoscută. Cf. slavonul <i>upo-</i> .
DOOM2	-
DEX	PRO 2. Element de compunere însemnând „pentru...”, „în favoarea” care servește la formarea unor adjective. – Din lat. pro , fr. pro -.

Potrivit lucrărilor lexicografice consultate, ca element de compunere, *pro-* are diverse sensuri și servește la formarea cuvintelor. Acest element, având înțelesul „pentru”, „în locul”, contribuie la formarea cuvântului *pronume*. Sensul purtat de *pro-* aici este precizat și în gramaticile românești care notează că substantivul *pronume* este format din „*pro* + nume” și înseamnă „pentru nume” (Constantinescu-Dobridor 1974: 104). Dacă *pronume* este un termen frecvent, *profrază* și *proformă* sunt mai noi, aspect dovedit de frecvența acestora în limbă (Mărânduc 2013: 92). Prin urmare, înregistrarea lor în dicționare este un sporadică:

Lucrarea lexicografică	Încadrarea morfologică a cuvântului-titlu		
	<i>pronume</i>	<i>profrază</i>	<i>pro formă</i>
Șăineanu	<i>n. (substantiv neutru)</i>	-	<i>adv. (adverb)</i>
DLRLC	<i>s.n. (substantiv neutru)</i>	-	-
DLRM	<i>s.n. (substantiv neutru)</i>	-	-
MDN	<i>s.n. (substantiv neutru)</i>	<i>s.f. (substantiv feminin)</i>	<i>loc. adv. (locuțiune adverbială)</i>
MDA	<i>sni (substantiv neutru invariabil)</i>	-	-
DLR	<i>s.n. (substantiv neutru)</i>	-	-
DOOM2	<i>s.n. (substantiv neutru)</i>	-	<i>loc. adv. (locuțiune adverbială), loc. adj. (locuțiune adjectivală)</i>
DEX	<i>s.n. (substantiv neutru)</i>	-	-

Analizând grafia celor trei secvențe lingvistice, constatăm că aceasta este în strânsă legătură cu încadrarea lor morfologică. Cuvintele *pronume* și *profrază* sunt interpretate unitar ca substantive, în timp ce *proformă* (scris *pro formă*) este caracterizat de cele mai multe ori ca o locuțiune (adverbială sau adjectivală, aspect justificabil din punct de vedere sintactic). Interesant este faptul că niciunul dintre aceste dicționare nu consideră că *pro formă* poate fi și substantiv, motiv pentru care termenul *proformă*, cuvânt compus din *pro* și *formă*, nu este înregistrat de dicționarele românești. Prin urmare, susținem că *proformă* este un substantiv (la fel ca: *pronume* și *profrază*) care s-a format din *pro* + *formă* și înseamnă *pentru formă, în locul formei*. *Formă* din componența substantivului *proformă* trebuie să aibă sensul pe care i l-a atribuit Hjelmslev. Cele două laturi ale semnului lingvistic (*semnificatul* și *semnificantul* din teoria saussuriană) apar la danezul Hjelmslev sub denumirea de *conținut* și *expresie*, el concepând dihotomia saussuriană ca „o opoziție a două planuri având o *substanță* și o *formă*” (Butiurcă 2007: 193). Acest lucru înseamnă că se disting două „forme” (*forma conținutului* și *forma expresiei*, inseparabile, de altfel) și două „substanțe” (*substanța conținutului* și *substanța expresiei*). Pentru Hjelmslev „limba este o formă, și nu o substanță”, deci *ambele* „substanțe” sunt considerate extralingvistice. În viziune hjelmsleviană, termenul *formă*, (opusul *materiei/substanței*), se apropie ca semnificație de *structură*¹ și „interesează atât nivelul semnificantului, cât și pe cel al semnificatului” (DȘL: s.v. *formă*). Proforma stă pentru semnul lingvistic ca întreg, adică alcătuit din *expresie* și *conținut*, deci *formă* are aici sensul propus de Hjelmslev.

2. Observații pe marginea conceptului de *proformă*

Una dintre puținele definiții din gramatica românească propuse pentru conceptul de *proformă* descrie clasa proformelor ca fiind formată din *cuvinte categorematiche*: „proformele sunt cuvinte *categorematiche*, având sens categorial de: substantiv, adjectiv, adverb etc., dar nu sunt cuvinte *lexematice*, nu au sens lexical” (Vulișici Alexandrescu 2015: 666). Și Alexandru Dîrul vorbește despre existența unei clase de cuvinte cu valoare categorematică; lingvistul nu propune însă o (singură) denumire sub care să grupeze astfel de cuvinte, ci lansează mai multe denominații care fac trimitere la cuvintele cu sens categorial: *prolexeme*, *lexeme generale*, *cuvinte-substitute* sau *lexeme-substitute* (Dîrul 2009: 141 sq.).

În viziunea lui Eugeniu Coșeriu (Cosieru 1978: 56 sq.)², cuvintele pot avea mai multe *tipuri de înțeles*, dintre care amintim pe cel *lexical* și pe cel *categorial*.

¹ Pentru Saussure, semnul lingvistic constituie o *structură*, un ansamblu unitar format dintr-un *semnificat* și un *semnificant* între care există o legătură indisolubilă. L. Hjelmslev, adept al concepției saussuriene, consideră *structura* o entitate autonomă de relații interne, constituite ierarhic. Vezi DȘL, s.v. *structură*.

² O prezentare a teoriei coșeriene a părților de vorbire, cu aplicații pentru limba română și comentarii se găsește la Nica (2011: 291–296), de la care vom prelua unele formulări.

Clasa *cuvintelor lexematice*, adică cele dotate atât cu înțeles lexical, cât și categorial, este alcătuită din „părțile de vorbire propriu-zise”. *Cuvintele categorematice* au și ele înțeles categorial, însă aceste sunt private de înțelesul lexical. Categoriile „se referă întotdeauna la un semnificat lexical dat de context” (Neamțu 2009: 23), adică „trimit la înțelesul lexical al unui cuvânt pe care îl reprezintă într-o poziție dată”, notează G.G. Neamțu (Neamțu 2009: 23). În literatura de specialitate, cuvintele lexematice sunt cunoscute, grație lingvistului clujean, și sub denumirea de „cuvinte semantice lexice”, iar cuvintele categorematice sunt numite și „semantice categoriale”. Terminologia promovată de Școala Clujeană are la bază opoziția („cu riscul unei terminologii pleonastice”, subliniază Neamțu) *radical lexical – radical categorial*. Radicalul categorial se traduce prin „semantica proprie” a cuvintelor categorematice, acesta fiind „exclusiv categorial doar luat „în abstract”, în afara situației de comunicare”. În discurs, acest radical „are „în spate” un radical lexical, sursa lui referențială. Având în vedere cele expuse legat de sensul cuvintelor, susținem că nu numai cuvintele lexematice, ci și celelalte categorematice au sens lexical. Observația care se impune este că în cazul categoriilor *sensul lexical este impropriu*, „intermediat” de discurs.

Conform GALR II (p. 659), *elementele pline lexice se opun proformelor*. Din această opoziție deducem că proformele nu sunt saturate semantic. Iese din discuție posibilitatea ca acestea să fie vide lexice. În sprijinul contestării ipotezei vide vine „semantica proprie” despre care vorbește G.G. Neamțu. Lingvistul nu este singurul adept al acestei teorii: lingvistul francez Millner distinge două tipuri de referință: *referința virtuală*, adică *semnificația lexicală* pe care o are orice expresie verbală (= cuvânt), și *referința actuală*, adică *referentul* (obiectul) pe care îl atribuim respectivei expresii. *Saturarea semantică și autonomia referențială* sunt în corelație: „autonomia referențială se traduce prin capacitatea termenului de a identifica referentul (obiectul) din lume” (Munteanu 2006: 60) și este dată de saturarea semantică a termenului respectiv. Întrucât, în baza referinței virtuale, proformele nu sunt saturate semantic, acestea se definesc ca *expresii fără autonomie referențială*. Totuși ele își procură referința³ de la un element plin referențial, adică de la unul care are referință actuală.

Referitor la pronume, Gheorghe D. Trandafir susține pe drept că sensul acestora în mesaj „constă din fuziunea informației specifice cu cea primită de la referent (și variabilă în funcție de acesta)” (Trandafir 1982: 29). Obținerea referinței (care contextual este dovedită de *autonomia semantică și comportamentul sintactic*) de către pronume le dă dreptul de a fi incluse în clasa proformelor. Pronumele sunt cunoscute în literatura de specialitate drept „clasa cea mai extinsă a proformelor”. O observație esențială în studiul proformelor este

³ Este vorba despre referința actuală (referentul). Aceasta se obține prin fuziunea referinței virtuale proprii (pe care toate expresiile lingvistice o au, indiferent dacă sunt sau nu saturate semantic) cu cea primită de la sursă.

făcută de Maria Vulișici Alexandrescu care notează că „nu toate pronumele sunt proforme” (Vulișici Alexandrescu 2015: 665). Afirmatia lingvistei își are originea în observațiile cercetătorilor care demonstrează că „pronumele nu sunt totdeauna *substitute*” (Vasilii 1990: 34). Două motive sunt invocate pentru anularea calității de substitute nominale exclusive a pronumelui:

1. pronumele nu stau numai pentru nume. Dumitru Irimia atenționează că „pronumele stă nu numai în locul sau pentru substantiv, ci înlocuiește (sau reprezintă), reluând, sintagme, propoziții, fraze” (Irimia 1987: 114): [...] *s-o_i admiră și s-o_i dezmiertă/ [...] Când ea_i-i rece și cochetă? [Ești ridicol]_j, înțelege-o_j./*

2. există și alte elemente nepronominale care trimit în discurs la substantiv: *Am avut zece caiete, dar două_i s-au pierdut.*

Pentru a scăpa de ruptura dintre terminologie (pronume=*pentru nume*) și realitatea gramaticală, avem două posibilități:

(a) fie excludem din clasa pronumelor elementele care reprezintă în discurs altceva decât substantivul, și, prin urmare, includem în această clasă toate substitutele substantivului;

(b) fie grupăm într-o nouă clasă de cuvinte toate elementele cu înțeles categorial-substantiv.

În ceea ce ne privește, optăm pentru gruparea elementelor care reprezintă în discurs numai și numai substantivul într-o nouă clasă de cuvinte. În virtutea lor de a sta în locul substantivelor, aceste elemente vor forma subclasa cea mai numeroasă de proforme, *prosubstantivele*. Termenul *prosubstantiv* apare în literatura de specialitate în 2009 la Alexandru Dîrul (Dîrul 2009: 141), care numește prosubstantivele *substitute cu valoare categorică de substantiv*.

3. Calitatea de prosubstantive a cliticelor pronominale personale

Pornind de la observația Mariei Vulișici Alexandrescu – nu toate pronumele sunt proforme –, am decis să analizăm capacitatea de a funcționa ca *prosubstantive* (substitute „pentru substantiv”) a *cliticelor pronominale personale*. Elena Tamba Dănilă observă, pe bună dreptate, că limba „merge” înaintea teoriei gramaticale întrucât formele neaccentuate ale pronumelui personal „au fost și sunt considerate încă în exclusivitate forme flexionare de pronume personal propriu-zis, cu referent nominal identificabil” (Tamba Dănilă 2002–2003: 65). Drept dovadă, Izabela Celmare afirmă că, din punct de vedere semantic, cliticile pronominale „sunt lexeme lipsite de autonomie referențială, informația de acest tip fiind preluată, printr-o legătură anaforică, de la un nominal substituit sau dublat” (Celmare 2003). După cum arată Elena Tamba Dănilă, nu toate cliticile pronominale personale au un referent identificabil. Analizând definiția uzuală a profomelor, reținem că proforme sunt cuvinte fără referință proprie/non-referențiale, dar acestea sunt dotate cu capacitatea de a-și procura referința. Prin această însușire, proforme își asigură contextual *autonomia*

semantică și implicit comportamentul sintactic. Astfel, delimitarea formelor pronominale clitice făcută de Gabriela Pană Dindelegan (Pană Dindelegan 2003: 87–102), în *clitice cu funcție sintactică și clitice fără funcție sintactică*, este una justificată. Această opoziție implică o a doua opoziție, consemnată tot de lingvistă (Pană Dindelegan 1994: 9): *clitice substitute și clitice non-substitute*. Aceeași distincție, dar în termeni diferiți, apare și la Elena Tamba Dănilă (Tamba Dănilă 2002–2003: 65), cercetătoarea vorbind despre *clitice cu referent identificabil și clitice cu referent neidentificabil*.

Deci, când formele pronominale personale neaccentuate funcționează ca substitute, ocupă poziții sintactice distincte, cerute de particularitățile sintactice ale cuvântului-suport, în timp ce calitatea de non-substituite se traduce prin neocuparea unei poziții sintactice distincte cerute de particularități sintactice ale cuvântului-suport. Având în vedere că autonomia semantică garantează de comportamentul sintactic, analiza noastră se oprește asupra formelor pronominale personale neaccentuate asintactice, forme care se descriu prin următoarele trăsături (Pană Dindelegan 2003: 92):

1. incapacitatea de a funcționa ca substitute deoarece s-au desemantizat, pierzând astfel legătură cu un nominal antecedent;
2. pierderea funcției sintactice (consecință a primei trăsături);
3. neavând funcție sintactică, primesc valori speciale (de natură stilistică sau lexical).

Pronumele personale neaccentuate conjuncte care nu se referă la o anumită persoană sau la un anumit obiect, adică acelea care nu substituie un nominal, sunt numite de cele mai multe ori „cu valoare neutră”. În lucrările mai noi, o analiză mai atentă a acestor fapte de limbă a avut ca rezultat un nou tip de pronume non-substitute, cele cu așa-numitele „valori etice”. Întrebuințările non-sintactice ale personalilor atone menționate în gramatica limbii române sunt (GALR I: 207–208 și GBLR: 398–399):

1. acuzativul pronumelui personal cu valoare „neutră”;
2. dativul pronumelui personal cu valoare „neutră”;
3. dativul pronumelui personal cu valoare „etică”.

La acestea, Corneliu Dimitriu (Dimitriu 1999: 252) adaugă acuzativul pronumelui personal cu valoare „etică”.

3.1. Despre acuzativul pronumelui personal cu valoare neutră (acuzativul neutru)

În majoritatea lucrărilor de specialitate, pronumele personal în acuzativ o este numit „cu valoare neutră” atunci când nu are un referent nominal. În gramatica limbii noastre se cunosc două situații de acest tip:

- a) în vorbirea populară, chiar argotică, când *o* nu face referire la un obiect precis: *a lua-o la sănătoasa, a o lua razna, a o face lată, a o tuli etc.*

b) când *o* reia sau anticipă o propoziție sau chiar o frază: *Că nu mă agreează, o știu.*

Dacă majoritatea lingviștilor pun cele două utilizări sub umbrela „valorii neutre”, există lingviști care fac distincție între cele două utilizări ale lui *o* și din punct de vedere terminologic. O menționăm în acest sens pe Elena Tamba Dănilă, care deși recunoaște cele două ipostaze ale lui *o*, distinge un *o etic* și un *o neutral*. *O etic* este caracterizat ca fiind „fără referent identificabil”, în timp ce *o neutral* este descris ca o formă flexionară pronominală „cu referent frastic”. Și Gabriela Pană Dindelegan (Pană Dindelegan 1994: 9) încearcă să facă o deosebire în limbajul de specialitate privitor la cele două ipostaze în care apare cliticul *o* fără referent nominal. În acest sens, lingvистa identifică un *o non-substitut*, care se definește „prin pierderea oricărei legături cu nominalul substituit”, și un *o proformă* care „reia un antecedent propozițional”.

Lingvистa ieșeană (Tamba Dănilă 2002–2003: 69) identifică mai multe stadii evolutive pe care le-a parcurs *o* (provenit din pronumele personal *ea*):

a) primul stadiu este reprezentat de *o cu referent nominal*, exprimat sau nu, dar identificabil: *Am ajutat-o; pe Ana; la teme.*

b) al doilea stadiu este reprezentat de *o cu referent frastic*, identificabil: [*Am fost în concediu*]_i, după cum *o*_i știi.

c). ultimul stadiu îl reprezintă *o fără referent*, neidentificabil: *a o tuli.*

3.1.1. O fără referent

Vorbim despre un *o fără referent* (nominal sau de oricare altă natură) în contextele în care cliticul și-a pierdut legătura cu sursa. Corneliu Dimitriu (Dimitriu 1999: 251–252) are dreptate când afirmă că forma *o* „este considerată pronume numai datorită originii (nu se poate identifica nicio entitate pe care să o înlocuiască acest *o*)”.

Gabriela Pană Dindelegan (Pană Dindelegan 1994: 9) este de părere că „atestările utilizării lui „*o*” ca non-substitut nu par a fi mai vechi de secolul al XIX-lea”, argumentând că utilizarea lui *o* ca non-substitut în contexte în care în limba română actuală cere obligatoriu prezența cliticului lipsește constant în textele vechi: *Și de acolo au luat munții, fără drum, în lungu, pân-au dat de Cirimuș și au ieșit la Vejniță, în Țara Moldovei* (Ion Neculce, *apud* Pană Dindelegan 1994: 10). Această opinie este infirmată de Elena Tamba Dănilă, care a identificat într-un text din secolul al XVI-lea utilizarea lui *o* fără referent nominal: *A bărbatului și a muierii nu-i scoatem număr de spițe, ce o ținem că e una* (Tamba Dănilă 2002–2003: 71).

Există două categorii de verbe în a căror structură intră *o fără referent*, după cum arată lingvистa bucureșteancă (Pană Dindelegan 1994: 10–12):

a. verbe polisemantice din fondul vechi al limbii a căror dezambiguizare se obține în context: *a o apuca (la dreapta/la drum/la sănătoasa/la fugă/la picior, cu*

gura înainte), a o lua (din loc; de la capăt; la dreapta/la sănătoasa/la fugă/la picior/în porneală; razna; pe coajă; la măsea; pe ton oficial; pe țigănește) etc.

b. verbe cu utilizare argotică: a o arde, a o îmbulina, a o mierli, a o sfecli, a o șparli etc.

Aceste construcții s-au obținut în urma unui proces complex care presupune desemantizarea⁴ lui *o*⁵ și apoi încărcarea cliticului cu valori de altă natură, susține Pană Dindelegan. În urma desemantizării, *o* și-a pierdut legătura semantică cu sursa și implicit funcția sintactică. Astfel, forma *o fără referent* nu este dependentă de verb deoarece:

a. nu poate fi dublată prin forme personale accentuate de Ac:

a1. Fiind prea mică, mama a lăsat-o_i acasă. ← Fiind prea mică, mama a lăsat-o_i pe ea_i acasă. ← Fiind prea mică, mama a lăsat-o_i pe fată_i acasă. ← Fiind prea mică, mama a lăsat fata_i acasă.

a2. Când mama a încercat să-l pedepsească, Andrei a rupt-o la fugă. ← *Când mama a încercat să-l pedepsească, Andrei a rupt-o pe ea la fugă ← *Când mama a încercat să-l pedepsească, Andrei a rupt-o pe mamă la fugă.

b. verbul nu se poate combina cu alte forme de Ac cu excepția acestui *o*:

b1. Dă-o naibii de proastă! Dă-l naibii de răutăcios! Dă-le naibii de amintiri! Dă-i naibii de idioți!

b2. Auzind că acolo era un englez, a dat-o pe englezește. *Auzind că acolo era un englez, l-a dat pe englezește. *Auzind că acolo era un englez, le-a dat pe englezește. *Auzind că acolo era un englez, i-a dat pe englezește.

În concluzie, când nu face referire la un obiect precis întrucât și-a pierdut legătura cu substantivul înlocuit, cliticul *o* nu poate fi prosubstantiv. Acesta, odată desemantizat, are funcții noi: lexicală dezambiguizatoare (*a șterge ceva/a o șterge*) și stilistico-pragmatică de intensificare afectivă și participativă a acțiunii.

3.1.2. O cu referent frastic

După cum îi spune și numele, când reia un antecedent prepozițional, *o are referent frastic*, prin urmare valoarea sa nu este una neutră. Prin capacitatea

⁴ Gabriela Pană Dindelegan (1994: 12–13) prezintă etapele procesului de desemantizare:

a) nedefinirea obiectului din gruparea verb tranzitiv + obiect, obiectul fiind înțeles ca unul „general, vag, nedefinit”: *a o duce (de pe o zi pe alta)* înseamnă *a-și duce viața/existența (de pe o zi pe alta)*.

b) trecerea verbului de la regimul direct la unul indirect (prepozițional) ca o consecință a fenomenului de variație liberă, valența de acuzativ rămânând astfel neocupată: *a lua drumul* → *a (o) lua la drum*.

c) extinderea tiparului sintactic cu un clitic asemantemic asupra verbelor intransitive: *a tuli* → *a o tuli*.

⁵ Aгрeām observația Elenei Tamba Dănilă (2002–2003: 66) că „ar trebui făcută precizarea care anume dintre formele pronominale *o* este avută în vedere (*o cu referent frastic* sau *o cu referent neidentificabil*)”. După părerea noastră, desemantizarea lui *o cu referent frastic* iese din discuție întrucât se face trimitere elementul substituit.

de a-și procura referința, acest *o* își câștigă dreptul de a fi inclus printre proforme, dar nu în subclasa prosubstantivelor, ci în cea a profrazelor.

În concluzie, cliticul *o* cunoaște trei ipostaze în limba română:

- a. substituit cu referent nominal (prosubstantiv);
- b. substituit cu referent frastic (profrază);
- c. non-substituit (formant în componența unor verbe/locuțiuni verbale).

3.2. Despre dativul pronomelui personal cu valoare neutră (dativul neutru)

Fără trimitere precisă la obiect este utilizat și cliticul personal în *D, i*, în construcții de tipul *Dă-i cu bere!*, *Dați-i bice!*, *Să-i dăm înaintea!*, *Zi-i un cântec, lăutar!*, *N-ai ce-i face!* Referentul acestei forme este neidentificabil, deci *i* nu mai are funcție sintactică și nici calitatea de prosubstantiv. Pe lângă funcția stilistică, Gabriela Pană Dindelegan este de părere că *i* are uneori și o funcție „vag lexicală, marcând, într-un registru popular și familiar sau familiar și argotic, și o apreciere cantitativ-superlativă” (Pană Dindelegan 2003: 94): *Ce chef o să-i trag eu!* În ceea ce ne privește, respingem această ipoteză întrucât aprecierea cantitativ superlativă este marcată de *ce* (proadjectiv, cu sens de *mare*) și nicidecum de *i*.

3.3. Despre dativul pronomelui personal cu valoare etică (dativul etic)

Prin dativ etic se face referire la formele neaccentuate de dativ ale pronumelor personale de persoana I și a II-a singular care nu au funcție sintactică (deci nu sunt proforme), ci doar rolul stilistic de a indica participarea intensă a vorbitorului și de a implica alocutorul în relatarea locutorului. După cum arată Corneliu Dimitriu (Dimitriu 1999: 249–250), participarea afectivă a locutorului se poate face utilizând atât individual forme ale persoanei I și a II-a singular, cât și împreună.

Doina Strasszer (Strasszer 2009: 43–43) clasifică dativul etic în șase tipuri:

- a. dativul persoanei I: *Pe unde mi-ai fost?*;
- b. dativul persoanei a II-a: *Ți-l bat de nu se vede.*;
- c. dativul persoanelor I și a II-a în care povestitorul îl implică pe ascultător: *mi-ți-l*;
- d. dativul persoanelor I și a III-a: *din gură mi-i grăia*;
- e. dativul personal urmat de dativ reflexiv: *mi-și trecea peste deal*;
- f. dativul urmat de acuzativ: *mi te-am văzut*.

3.4. Acuzativul pronomelui personal cu valoare etică (acuzativul etic)

Corneliu Dimitriu (Dimitriu 1999: 252) vorbește și despre existența unui acuzativ etic. Formele neaccentuate de acuzativ ale pronomelui personal *te* și *le*

din perifrazele *dar(ă)mite*⁶ și *le are (cu...)* „ar trebui să fie complemente directe [...], dar această funcție sintactică **nu are logică**”. Lingvistul explică faptul că „în *dar(ă)mite* «nu se mai vede» verbul pe care ar trebui să-l determine complementul direct *te*, iar în *le are (cu...)* nu pot fi identificate entitățile al căror loc îl ține pronumele *le*”. Dimitriu aseamănă situația cu cea a dativului etic, unde cliticul personal ar trebui să ocupe poziția unui complement indirect. La ambele cazuri, pierderea funcției sintactice reprezintă o consecință a pierderii rolului de substituit. Prin urmare, cliticul *te* și *le* „arată (doar) participarea afectivă a vorbitorului la comunicare”, neputând fi astfel prosubstantive: *Ce le are cu matematica!*

4. Concluzie

Concluzionăm că trăsăturile cliticelor pronominale non-sintactice anulează posibilitatea lor de a se înscrie în subclasa prosubstantivelor, ele fiind „nonanaforice (nu formează un lanț referențial cu un nominal de la care să își ia referința)” (GALR I: 207). Neavând calitatea de proforme, cliticul utilizat non-sintactic apar ca formenți în construcții care s-au obținut în urma unui proces complex care presupune desemantizarea unei proforme urmată de încărcarea cliticului cu valori de altă natură.

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2016.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, tom XII: POGRIJENIE – Q, București, Editura Academiei Române, 2010.
- DLRC = *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. III: M–R, București, Editura Academiei, 1957.
- DLRM = *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei, 1958.
- DOOM₂ = *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.
- DȘL = *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică 1997.
- GALR I, II = *Gramatica limbii române*, vol. I: *Cuvântul*, vol. al II-lea: *Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- GBLR = *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2010.
- MDA = *Micul dicționar academic*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, vol. IV: Pr–Z, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
- MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, Editura Saeculum I.O., București, 2000.

⁶ Lingvistul este de părere că *mi* din *dar(ă)mite* reprezintă un dativ etic, unul „lipsit de independență” (Corneliu Dimitriu 1999: 250).

Șăineanu = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române: 77000 de articole*, ediție revăzută și adăugită de Alexandru Dobrescu (coordonator), Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil [et alii], Editura Litera, Chișinău, 1998.

B. Literatură secundară

- Avram 2005: Mioara Avram, *Prepoziții neologice în limba română contemporană*, în *Studii de morfologie a limbii române*, București, Editura Academiei Române, p. 251–259.
- Butiurcă 2007: Doina Butiurcă, *Considerații asupra raporturilor dintre semantică, logică și ontologie*, în *The Proceedings of the EUROPEAN INTEGRATION – BETWEEN TRADITION AND MODERNITY Congress*, Editura Universității “Petru Maior”, vol. II, disponibil pe http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari2/Doina%20Butiurca.pdf la 14.11.2016.
- Celmare 2003: Izabela Celmare, *Cliticele pronominale românești în perspectivă minimalistă*, în Gabriela Pană Dindelegan (coordonator), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale. Actele colocviului Catedrei de limba română (27–28 noiembrie 2002)*, București, Editura Universității din București, disponibil pe <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V3901/pdf> la 02.03.2019.
- Constantinescu-Dobridor 1974: Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, București, Editura Științifică.
- Coseriu 1978: Eugenio Coseriu, *Gramática, Semántica, Universales. Estudios de lingüística funcional*, Madrid, Gredos.
- Dimitriu 1999: Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a limbii române. Morfologia*, Iași, Institutul European.
- Dîrul 2009: Alexandru Dîrul, *Probleme de structură a limbii tratate din perspectiva gramaticii explicative (studii și materiale)*, Chișinău [s.n.].
- Irimia 1987: Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Numele și pronumele. Adverbul*, Iași, Editura Junimea.
- Iordan, Robu 1978: Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Mărânduc 2013: Cătălina Mărânduc, *Continuitate și sincronizare terminologică în Gramatica Academiei, edițiile din 2005–2008*, în Luminița Botoșineanu, Daniela Butnaru, Ofelia Ichim, Cecilia Maticiu, Elena Tamba, *Metafore ale devenirii din perspectiva migrației contemporane. Național și internațional în limba și cultura română* (îngrijitori ai volumului), Iași, Editura Alfa, p. 81–99.
- Munteanu 2006: Mihaela Munteanu, *Semantica textului și problema referinței nominale*, Cluj-Napoca, Editura Accent.
- Neamțu 2009: G.G. Neamțu, *Mijloace de marcare în expresie a înțelesului categorial în română*, în G.G. Neamțu, Ștefan Gencărău, Adrian Chircu (editori), *Limba română – abordări tradiționale și moderne. Actele Colocviului internațional organizat de Catedra de limba română și Departamentul de limbă, cultură și civilizație românească, Facultatea de Litere, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 19–20 octombrie 2007*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, p. 23–37.
- Nica 2011: Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire la Eugenio Coseriu*, în „Anuar de Lingvistică și Istorie Literară”, tom LI, 2011, p. 291–296.
- Pană Dindelegan 1994: Gabriela Pană Dindelegan, *Pronumele „o” cu valoare neutră și funcția cliticelor în limba română*, în „Limbă și literatură”, XXXIX, 1994, 1, p. 9–16.

- Pană Dindelegan 2003: Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas Educațional.
- Strasszer 2009: Doina Strasszer, *Substitutele nominale în limba română contemporană*, Sibiu, Editura Salgo.
- Tamba Dănilă 2002–2003: Elena Tamba Dănilă, *Pronominalele o neutral și o etic în limba română*, în „Anuar de Lingvistică și Istorie Literară”, tom XLII–XLIII, 2002–2003, p. 65–74.
- Trandafir 1982: Gheorghe D. Trandafir, *Probleme controversate de gramatică a limbii române*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.
- Vasilu 1990: Emanuel Vasilu, *Introducere în teoria textului*, București, Editura Științifică.
- Vulișici Alexandrescu 2015: Maria Vulișici Alexandrescu, *Considerații pe marginea proformelor*, în Ionuț Pomian (coordonator), *Înspre și dinspre Cluj. Contribuții lingvistice*, Cluj-Napoca, Editura Scriptor, Editura Argonaut, p. 665–677.

Observations Regarding the Pro-forms from Contemporary Romanian Language. The Personal Pronominal Clitics' Quality as Pro-nouns

The article is organised around the problem of the pro-forms class and is divided into three parts.

The first part, called *Observations around the term pro-form*, promotes the idea that the term *pro-form* is a noun formed from *pro + form* and means *for the form, instead of the form*. With the purpose of demonstrating this thesis, we analysed the *pro-* compositional element's image in the main lexicographic texts. The conclusion to which we got after this intercession is that, as an element of composition, *pro-* has numerous meanings and helps with the word formation. One of these words is *the pronoun*, a term which is frequently met in the Romanian language in comparison to *pro-phrase* and *pro-form*. The words *pronoun* and *pro-phrase* are sometimes interpreted as singular nouns, whereas written as *pro form* is characterised mostly as a locution. No dictionary we consulted acknowledges the term *pro-form* as a noun, this is the reason we plead for its demarcation next to nouns such as *pronoun* and *pro-phrase*.

The second part of the article, *Observations around the concept of pro-form*, is a theoretical one and has as a research subject the *pro-form* concept. This concept is discussed in the light of Eugen Coșeriu's classification of the words in words that have meaning only when they are in connection with another one and words with independent meaning, respectively at the opposition made by G. G. Neamțu between the *lexical radical* and the *radical according to category*. The conclusion which we are formulating is that not only the words included in the first category have lexical meaning, but also the ones from the second group (*pro-forms* are included here), with the mention that the lexical meaning of the last ones is improper, directed by speech. After this, starting from the opposition made in GALR, *full lexical elements vs. pro-forms*, we are formulating another idea: the *pro-forms* are not lexically empty, because they have their own semantics. Due to the fact that they are not fully semantically saturated because of the virtually semantic content (opposed to its particular content), *pro-forms* are expressions without referential self-sufficiency, but they procure the reference from a full referential element which represents their

semantic source. The reference procurement gives contextual *semantic autonomy* and *syntactic behaviour* to pro-forms.

The last part of the article, *The personal pronominal clitics' quality as pro-nouns*, has its origin in the affirmation that not all the pronouns are pro-forms. For solving this problem between these two solutions we chose to group the elements which in speech represent only the noun, thus we created a pro-forms subclass – the pro-nouns. The main purpose of this last part is to analyse the functioning capacity as pro-nouns of personal pronominal clitics. Our conclusion is that when clitics occupy distinct syntactic positions, requested by the syntactic particularities of the base word, these get the role of a substitute, in which case are pro-nouns, and when they do not occupy distinct syntactical positions they do not have the syntactical particularities of the base word, so their role is different (either a grammatical role, to mark particular diathesis value, or a stylistic role, to mark the connection or a proper stylistic register, or even a lexical one, to differ two separate lexical verbal units). In other words, non- syntactical pronominal clitics characteristics cancel their possibility to be introduced in the pro-nouns subclass, being nonanaphoric (they do not form a referential sequence with a nominal word from which they get their reference). Not having the quality of pro-nouns, the clitics which are used non-syntactically appear in phrases which are obtained as a result of a complex process which requires pro-forms to change their meanings followed by allowing the clitics to take another lexical values.